

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94 (44) 1918 / 1919

ФРАНЦУЗЬКА "ПРАВА" ТА ЇЇ ПРОГРАМИ ГОСПОДАРЧОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПО ЗАКІНЧЕННІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1918-1919)

Борис АЧКІНАЗІ (Сімферополь)

У статті аналізуються програми економічної відбудови, висунуті правими французькими партіями в ході першої повоєнної виборчої кампанії 1919 р.

Ключові слова: французька "права", господарча реконструкція, економічне становище, воєнні збитки, фінансове становище, репараційні платежі, страйкова боротьба, виборча кампанія.

В статье анализируются программы экономического восстановления, выдвинутые французскими правыми партиями в ходе первой послевоенной избирательной кампании 1919 г.

Ключевые слова: французская "правая", хозяйственная реконструкция, экономическое положение, военные потери, финансовое положение, репарационные платежи, стачечная борьба, выборная кампания.

The article is about the economic reconstruction program, put forward by the French right-wing parties during the first postwar election in 1919.

Key words: French "right", economic reconstruction, economic conditions, war losses, financial position, reparatory payments, strike movement, the campaign.

Світова війна 1914 — 1918 рр. призвела до занепаду європейського господарства. Франція опинилась однією з країн, які найбільшою мірою постраждали від участі в кривавому конфлікті. Людські жертви й утрати не мали аналогів у національній історії: 1397 тис. убитих, 1100 тис. поранених і травмованих на 8 660 тис. мобілізованих, 600 тис. вдів, 750 тис. сиріт, 900 тис. осіб залишилися без житла [1, с.414 — 416]. Це було пов'язано з тим, що на її території практично увесь період війни відбувалися військові дії. Було зруйновано десять найбільш розвинутих північних і північно-східних департаментів. Тривала німецька окупація майже третини країни супроводжувалася знищенням матеріальних цінностей, демонтажем і вивезенням обладнання промислових об'єктів і транспортної мережі.

Сільськогосподарські угіддя, що стали полями битв, вийшли зі строю; орні землі виявилися непридатними для культивуваці.

Суттєво загострилося фінансове становище. Військові змагання з Німеччиною вимагали мобілізації усіх ресурсів. Державний борг на 31 грудня 1918 р. становив понад 151,2 млн. франків, а загальні витрати на ведення війни перевищили 11,2 млрд. Франків [2, с.352]. Довоєнна країна-лихвар перетворилась на боржника союзників, передусім США. У той же час, внаслідок дій більшовицького керівництва, Франція втратила всі капіталовкладення в Росії. Крім усього, тут були анульовані цінні папери вкладників, яких виявилось понад мільйон.

При всій значущості проблематики післявоєнної господарчої реконструкції її політичний аспект не знайшов належного висвітлення в історіографії. Як завжди, ці питання мимохідь розглядались у загальних працях з економічної та політичної історії Франції періоду Третьої республіки (1870 — 1940) і міжвоєнної доби.

Більшість праць, що з'явилися друком у міжвоєнний період, присвячені в основному з'ясуванню економічних наслідків світової війни, характеру та обсягу втрат і руйнувань, що зазнала країна. Основним рефреном у них проходить думка, що головною тенденцією господарчої політики французьких можновладців залишалось прагнення до відновлення традиційної моделі "вільного капіталізму" (капіталізму вільної конкуренції) (Ф. Мішель [3], Ш. Жід і В. Уалід [4], А. Делемер [5] та ін.).

Капітальні дослідження з економічної історії Франції належать професору Коллеж де Франс А. Сові [6] і співробітнику Центру статистичних досліджень Міністерства праці Ш. Беттельхейму [7]. А. Сові з позицій французької демографічної школи вбачав причини господарчих труднощів після війни в скороченні народонаселення й наслідках воєнних руйнувань, не беручи до уваги характер економічної політики чинних урядів. Ш. Беттельхейм, навпаки, намагався з'ясувати політичні та соціальні причини повільних темпів відбудови французької економіки, хоча і він на перше місце висуває фактори, народжені війною. Конкретні аспекти господарчих програм автори не розглядали, однак відмічали, що вимоги сплати Німеччиною репарацій були покладені в підмурок економічного курсу майже всіх французьких політичних угруповань [6, с.153].

У статті аналізуються малодосліджені питання ставлення правих французьких партій до проблем економічної розбудови країни в умовах післявоєнного занепаду й ролі, яку вони відводили німецьким репараційним платежам у цьому процесі. Вивчення цього аспекту господарчої політики уможливило краще усвідомити характер стратегічного курсу французької "правої" в складних умовах післявоєнної реконструкції, який призвів до поглиблення внутрішніх конфліктів у країні й перетворенню франко-німецької конфронтації в постійний чинник міжнародної напруженості, багато в чому зумовивши розв'язання Другої світової війни.

* * *

По закінченню світової війни 1914 — 1918 рр. у Франції склалася напружена ситуація. Виборча кампанія розгорталась у несприятливих історичних умовах: господарчих труднощів, що зростали; розгортання масових рухів у країні й революційного піднесення в Європі. На міжнародній конференції, яка відкрилася на початку січня 1919 року в Парижі для здійснення післявоєнного переустрою й укладення мирних угод з державами, що зазнали поразки, французька делегація зіштовхнулася із сильним опором союзницьких держав (Британії, США, Італії та ін.) стосовно своїх вимог до Німеччини і претензій на європейське лідерство.

Перший післявоєнний рік характеризувався великим розмахом страйкової боротьби. Січневий 1919 року страйк транспортників та залізничників лінії Париж — Ліон — Середземномор'є, масові весняні маніфестації з вимогами відставки уряду Ж. Клемансо, величезний першотравневий страйк паризьких робітників та демонстрація 25 травня, присвячена пам'яті Комуни, червневі страйки гірників Па-де-Кале й металургів столиці, які проходили під економічними та соціальними гаслами, підривали зусилля уряду із встановлення громадського миру.

Після відносної єдності військової доби в країні загострилася внутрішньополітична боротьба, зокрема навколо питань господарчої реконструкції і способів пом'якшення соціальної напруженості. Вона розгорталася в умовах суттєвого перегрупування політичних сил і відчутних виявів авторитарних тенденцій, які уособлювались у діяльності воєнного кабінету "батька перемоги" Ж. Клемансо.

Загальне патріотичне піднесення й спалах націоналізму внаслідок упертого опору німецькій навалі, перелому у військових діях влітку — восени 1918 р. посилило вплив правих політичних формувань. Останні виступали під прапором остаточного розгрому Німеччини й активно підтримували уряд Ж. Клемансо в його діях з доведення війни до переможного кінця. Укладення перемир'я 11 листопада 1918 р. було сприйнято як тріумфальна перемога над споконвічним ворогом.

Переважна частина французьких партій до цього часу завершила перехід на позиції республіканізму. У суспільстві й громадській думці поширювалася ідея, що саме Республіка зупинила повільно німецького варварства й вийшла переможницею в змаганнях з кайзерівською абсолютистською імперією. За загальноприйнятою класифікацією весь спектр політичних угруповань розподілявся на декілька великих масивів: "традиційну праву", "праву", поміркованих і лівих. "Традиційна права" асоціювалася з угрупованнями монархістів і клерикалів, які зберігали певний вплив з часів Другої імперії (1852 — 1870 рр.). Вони об'єднувались у лавах найбільш відомої організації Аксьйон франсез (Французька дія). "Права" й помірковані уособлювали все розмаїття республіканських угруповань. Вони фактично були при владі в республіці (т.зв. урядові республіканці): мали

переважну більшість у парламенті та в урядах, займали відповідальні державні посади. До лівих відносили численні групи соціалістів, від "незалежних" і "республіканських" до консолідованих у складі Французької соціалістичної партії (СФЮ). Після її розколу в грудні 1920 р. і створення компартії остання посідала позиції на крайньому лівому фланзі.

Серед безлічі республіканських формувань, чий вплив посилювався в роки війни, виділялися дві великі політичні організації правого спрямування – Республіканська Федерація і Республікансько-демократичний альянс. Республіканська Федерація спиралася на підтримку фінансових і промислових кіл, великих землевласників, верхівку католицької церкви й вищого офіцерства. Демократичний альянс орієнтувався на широкі верстви торговців і комерсантів, на компанії обробної промисловості, підприємницькі союзи й організації патронату [8, с.490—500]. Обидві організації були близькими за своїми політичними платформами. Вони декларували прихильність до республіканських і демократичних цінностей, партнерства й соціальної злагоди, виступали за збереження цивілізованого порядку, побудованого на праві володіння власністю та свободи особистості [9, с.191]. Після закінчення війни в їхні програми були внесені пункти, що відповідали вимогам часу: здійснення "національної реконструкції", збереження здобутків перемоги, стягнення репарацій з Німеччини, проведення активної зовнішньої політики, зміцнення армії [10]. Праві сили (Республіканська Федерація, Республікансько-демократичний альянс, Ліберальна дія та ін.) вдалися до масованих заходів, щоб домогтися успіху на виборах і реалізувати свої програмні гасла. Розпалюючи шовіністичні настрої, які поширились у французькому суспільстві внаслідок перемоги і насаджуючи атмосферу "національної єдності", вони намагалися мобілізувати суспільну думку на підтримку запропонованого ними курсу.

В основі кампаній, які розгорталися в цей період у країні й підтримувалися усіма політичними формуваннями Третьої республіки, зокрема й значною частиною соціалістів, були такі мотиви: демократична, миролюбна Франція винесла на своїх плечах основний тягар війни й заплатила за відданість цим цінностям життями найкращих своїх синів. Незважаючи на великі втрати й жертви, вона зробила головний внесок у завоювання перемоги. Тому вона має історичне та моральне право як на справедливую компенсацію з боку переможеної Німеччини, так і на визнання її заслуг з боку союзників. З цього приводу представник однієї з правих фракцій Ш.Данієлу наголошував: "Наша країна завдяки героїзму своїх вояків і самозреченню народу вийшла на перше місце серед інших націй..." [11, с.7].

Ці ідеї знайшли відображення в суспільній свідомості. Вони активно експлуатувалися урядом Ж.Клемансо та правими партіями в ході виборчої кампанії 1919 р., трансформуючись у популярні гасла: "Боші за все сплатять!"

У виступах представників правих партій та організацій містилися заклики до примушення німецького уряду якомога швидше компенсувати

збитки, спричинених війною. У заявах майже всіх парламентських фракцій, за винятком соціалістів, висувалися вимоги, щоб "Німеччина сплатила війну" [12]. Соціалісти й деякі представники партії радикалів висловили з цього приводу сумнів щодо платоспроможності німців. Проте міністр фінансів Л.-Л. Клотц без вагань відпарировав: "Німеччина повинна і спроможна платити..." [13, с.127].

Е. Боннефу у своїй "Політичній історії Третьої республіки" справедливо підкреслював, що такі настрої були притаманні переважній більшості парламентських угруповань. "У репараціях Франція вбачала єдиний спосіб розв'язання власних фінансових труднощів", – констатував він [14, с.224].

Позиція значної частини соціалістів, які доводили нездатність Німеччини сплачувати в умовах післявоєнних струсів величезні репарації та імперіалістичний характер таких вимог, розцінювалася в таборі правих як антинаціональна й зрадницька. Під час передвиборчої кампанії, яка розпочалася восени 1919 р., такі політичні діячі "правої", як Ж. Піу, керівник клерикальної групи Аксьйон лібераль (Ліберальна дія) і голова монархічної Аксьйон франсез (Французька дія) Ш. Моррас, "висловились за союз усіх антисоціалістичних елементів" [15, с.141].

Ідеї соціального й релігійного миру, проповідь політики в дусі папської енцикліки "Regum novarum" ("Про нові речі", 1891 р.) були притаманні численним світським католицьким угрупованням, які входили до складу Ліберальної дії чи виступали самостійно під прапором "соціального католицизму" й "християнської демократії". Пропагандистом їх у Франції був один з рішучих реформаторів доктрин католицької церкви М. Саньє. Під час передвиборної кампанії на платформі соціального католицизму він створив організацію "Молода республіка". У результаті широкої пропаганди й активних дій "Молодої республіки" в листопаді 1919 р. був створений католицький профцентр – Французька конфедерація працівників-християн (ФКПХ), яка об'єднувала понад 120 тис. робітників [16, с.426]. Один з активних діячів й ідеологів християнської демократії Ш. Гюїньєбьєр в есе, що з'явилося 1922 р., нагадував про вагомий внесок католиків в оздоровлення політичного й економічного життя. Він звертав увагу на формування після війни альянсу демократичних партій під егідою католиків, спрямованого проти соціалістів. Такий альянс, доводив Гюїньєбьєр, сприяє "збереженню соціального порядку" [17, с.85].

Запорукою досягнення цивільного миру й громадського спокою, встановлення партнерства між роботодавцями й найманими робітниками, за твердженнями прихильників "правої", мала стати відмова від страйкової боротьби. Як доводилось у заявах й офіційних зверненнях представників Республіканської Федерації і Демократичного альянсу, страйки унеможливають швидку економічну відбудову постраждалих департаментів і взагалі гальмують нормалізацію повсякденного життя. Визнаний лідер Демократичного альянсу банкір С. Жоннар активно пропагував такі ідеї під

час подорожі в райони спустошливих бойових дій. Будучи призначеним комісаром уряду в Ельзас-Лотарингію, він уже з перших виступів перед постраждалими задекларував, що передусім страйкова боротьба "додає збитків не стільки моральному здоров'ю нації, скільки матеріальним інтересам країни" [18, с.16]. Праві партії у своїй пропаганді робили акцент на те, що часом справедливі вимоги, на яких наполягають широкі верстви населення, особливо робітники, стають предметом спекуляцій лівих. Ними з особливою пристрасстю розвінчувалися гасла комуністичних угруповань про необхідність негайного переходу до "диктатури пролетаріату" й установа "влади рад" за російським зразком. Таки вимоги підносились як грубе порушення конституційних принципів республіки. А заклики лівих соціалістів, комуністів, анархо-синдикалістів до проведення загального страйку вони класифікували як цілковите відхилення від розуміння ситуації, в якій опинилася країна як свідомий поштовх її до національної катастрофи. Представники Республіканської Федерації і Демократичного альянсу вбачали в революційних акціях соціалістів і синдикалістів їхнього прагнення до зруйнування не тільки демократичного режиму, але всіх загальноприйнятих цивілізованих норм, зокрема принципів "вільної економіки". Подібні дії оголошувалися більшою частиною французького політичного світу незаконними. Вони розглядались, як такі, що безпосередньо спрямовані на підрив і ліквідацію наявного соціального й політичного порядку.

Важливість господарчої відбудови, про яку багато говорилося в урядових колах, зумовлювалася насамперед реальними потребами внутрішнього умиротворення й необхідністю зміцнення "тилу" для розв'язання на користь Франції складних проблем післявоєнного устрою. Права преса наголошувала на значенні відбудови країни, котру репрезентувала як "бастіон" світової цивілізації. "Відновлення наших звільнених районів, – підкреслював А. де Жувенель у Лізі Націй, – є першочерговим завданням у реконструкції усїєї Європи" [19].

Праві партії прагнули до посилення ролі Франції в післявоєнній системі, гарантування безпеки країни, яка за уявленнями того часу пов'язувалася із зміцненням власного воєнно-економічного потенціалу й тотальним послабленням Німеччини. Отже, стягнення репарацій давало стратегічні переваги: з одного боку, прискорювало й зміцнювало реконструкцію та розвиток французької економіки, з другого – підривало можливості відновлення господарчої потужності Німеччини, загострювало і без того напружену внутрішню ситуацію у Веймарській республіці, яка народилася у вогнищі революції. Праві вбачали можливість відродження країни й нормалізації ситуації у фінансово-економічній сфері головним чином через примус германських урядів до сплати репарацій. Вони наполягали на позбавленні Німеччини важливих у стратегічному значенні територій, повернення Франції до "природних кордонів" уздовж Рейну (майже за "Заповітом" кардинала Ришельє), що означало відокремлення від Німеччини

індустріально розвинутого Рурського кам'яновугільного басейну й Саару та їхню інтеграцію у французьку господарчу систему [20, с.187—197]. У програмах правих ці вимоги подавалися як курс на збереження "здобутків перемоги" [21]. Представник Республіканської Федерації Ф.Енжеран у своєї спеціально підготовленої збірки з Рейнського питання доводив, що "повернув Франції кордони, необхідні для вільного розвитку її промисловості, кордони ці сприятимуть зміцненню її незалежності" (економічної – Б.А.) [22, с.11–13]. Запеклий прихильник утвердження Франції на Рейні, депутат "правої" академік М.Баррес теж вважав запорукою процвітання країни "створення економічного механізму", який прив'язав би Рейнську область до французького господарства [23, с.103].

У пресі та економічних виданнях наводилися деякі припущення щодо витрат на пенсії, допомогу ветеранам, інвалідам, вдовам, багатодітним сім'ям та ін. – 90 млрд. фр., на відбудову зруйнованих департаментів – 60 млрд. фр., бюджетні витрати, пов'язані із компенсаціями за знищену в ході військових дій нерухомість – 161 млрд. фр., загалом – 316 млрд. фр. [24]. Більшу частину цієї суми передбачалося компенсувати за рахунок германських репараційних виплат (золотом чи натурою).

Домагання до Німеччини правих партій мали відверто спонукальний характер, який підкріплювався загрозами. Щоб виправдати законність своїх вимог, Німеччина була визнана на той момент усіма країнами Антанти єдиною провинницею в розв'язанні війни. У французькій літературі в цілому превалує точка зору, що вважає претензії Франції на компенсацію воєнних збитків з боку Німеччини обґрунтованими й доречними. Так, А. Сові доводив, що після завершення війни існувала реальна можливість розраховувати на ефективність такого курсу в умовах, коли "Франція поставила коліно на груди Німеччини" [6, с.140]. У свою чергу Ж. Прево намагався пом'якшити характер французьких претензій, репрезентуючи їх як своєрідний жест, що був покликаний символізувати перехід від війни до миру. "Формула "Боші за все сплатять, – писав він, – означало лише бажання французів розпрощатися з війною" [25, с.38]. Проте, цілком справедливим є судження, що французькі правлячі кола того часу вважали за основну мету максимальне послаблення свого віковічного ворога. Вони намагалися використати господарчо-сировинні ресурси Німеччини в інтересах здійснення відбудови власної країни й фінансування за рахунок репараційних виплат економічних програм.

Отже, французька ортодоксальна "права", виходячи з традиційних уявлень про "право переможців", при всьому прагматизмі й практичності розрахунків вважала, що Франція отримала вперше з часів Імперії можливість розв'язати "раз і назавжди" проблему своїх відносин з вічним ворогом. Усі програми економічної відбудови країни, що висувалися правими силами в ході виборчої кампанії 1919 р., містили пункти про стягнення репарацій з Німеччини. Репараційні платежі мусили, передусім, компенсувати величезні витрати країни на ведення війни й перетворитися на фінансове підґрунтя

господарчої реконструкції. До того ж стягнення репарацій ставило стратегічну мету максимального послаблення рейнського сусіда, поглиблення в середині німецького суспільства внутрішніх негараздів та обмеження німецького впливу в Центральній-Східній Європі. Отже, репараційна проблема в програмах правих партій мала внутрішній та зовнішній вимір і в конкретних обставинах 1918–1919 рр. перетворювалась на активне гасло їхньої політичної агітації. Вимоги розчленування Німеччини, позбавлення її важливих економічних районів і стратегічних пунктів, роззброєння, примушення до сплати величезних репараційних платежів були ланками одного ланцюга в "німецькій" політиці правих партій. Спільні програми економічної реконструкції країни зумовили утворення ними виборчої коаліції – Національного блоку, який одержав перемогу на парламентських виборах 1919 р.

Неефективність, як виявилось незабаром, політики тиску на уряди Веймарської республіки та безперспективність гасла "боші сплатять" посилювали розбурханість усередині французького політикуму й вели до поглиблення конфронтації з Німеччиною та союзниками військової доби. Неврегульованість репараційної проблеми у міжвоєнну добу стало однією з причин "великої депресії" 30-х рр. і перетворилося на предмет спекуляцій з боку німецького нацизму, який використав вади Версальської системи для розв'язання нового світового конфлікту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Huber M. La population de la France pendant la guerre. – P.: Presses de Midi, 1931. – 627 p.
2. Annuaire statistique. 1925. – P.: Ed. de la S.A.P.E., 1925. – 584 p.
3. Michel F. Les dommages de guerre de la France et leur réparation. – P.: Éditions sociales, 1932. – 176 p.
4. Gide Ch., Oualid W. Le bilan de la guerre pour la France. – P.: New Haven: New Haven University, 1931. – 365 p.
5. Delemer A. Le bilan de l'étatisme. – P.: Grasset, 1922. – 96 p.
6. Sauvy A. Histoire économique de la France entre les deux guerres. 1918–1931. – P.: Julliard, 1965. – 480 p.
7. Bettelheim Ch. Bilan de l'économie française. 1914–1946. – P.: Éditions de France, 1947. – 394 p.
8. Рубинский Ю.И. Политические партии и государство во Франции в эпоху Третьей республики. Дис...уч. степ. д-ра ист. наук. – М., 1969.
9. Laurent R. et Prélot M. Manuel politique (Le Programme du Parti Démocrate populaire). – P.: Payot, 1928. – 395 p.
10. Le Temps. – 1919. – 25 Octobre.
11. Daniélou Ch. Les affaires étrangères. – P.: Figuière, 1927. – 256 p.
12. Le Matin. – 1919. – 11 Avril.
13. Annales de la Chambre des Députés. 11-me législature. Débats parlementaires. Session ordinaire de 1918. – Tome unique. Troisième partie. Du 9 Octobre au 31 Décembre 1918. partie. – P.: Imprimerie des journaux officiels, 1918. – PP.2231–3454.

14. Bonnefous G., Bonnefous E. Histoire politique de la Troisième République. – Т. I-V. – P., 1956-1965 (Bonnefous E. Histoire politique de la Troisième République. – Т. III. L'Après-guerre 1919-1924. – P.: Presses universitaires, 1959. – 463 p.).
15. Marcellin L. Politique et politiciens d'après-guerre. – Т. 3. – P.: Alcan, 1924. – 288 p.
16. Weill J. Histoire du mouvement social en France. 1852–1924. – P.: Flammarion, 1924. – 470 p.
17. Guignebert Ch. Le problème religieux dans la France d'aujourd'hui. – P.: Dégres, 1922. – 106 p.
18. Gonsalve-Menusier H. L'Electeur conscient. Programmes politiques modernes. – P.: L'Université de Paris, 1924. – 349 p.
19. Le Temps. – 1922. – 23 Octobre.
20. Див.: Ачказі Б.О. Ставлення до "німецького питання" у політичних колах Франції після закінчення Першої світової війни // Вопросы германской истории. Сб. научных трудов. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2001 – 320 с.
21. Le Temps. – 1919. – 26 Juillet.
22. Анжеран Ф. Лотарингские границы и сила Германии. – М.: ОГИЗ, 1924. – 75 с.
23. Annales de la Chambre des Députés. 12-me législature. Débats parlementaires. Session ordinaire de 1920. – Tome I. Du 13 Janvier au 31 Mars. – P.: Imprimerie des journaux officiels, 1920. – 690 p.
24. Le Matin. – 1919. – 1 Avril.
25. Prévost J. Histoire de France depuis la guerre. – P.: Ernest Leroux, 1932. – 327 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ачказі Борис Олександрович – доктор історичних наук, професор кафедри економіки і управління освіти Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти і кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: історія Франції, франко-українських і франко-російських відносин, західне суспільство у виміру раннього нового часу.

УДК 355.48

БОЙОВІ ДІЇ 6-Ї ПОВІТРЯНОЇ АРМІЇ В ПОЛІСЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ 1944 Р.

Вадим КОЛЄЧКІН (Кіровоград)

Андрій ГРИЩУК (Кіровоград)

Стаття присвячена бойовим діям радянської та німецької авіації під час наступу 2-го Білоруського фронту на м. Ковель 15.03.1944-5.04.1944. У статті змальований перебіг бойових дій радянської та німецької авіації, завдання авіації ворожих сторін та виконання цих завдань, тактика застосування різних родів авіації, результати операції.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, авіація, визволення Правобережної України.

Стаття посвящена боевым действиям советской и немецкой авиации в наступлении на г.Ковель 15.03.-5.04.1944. В статье отображен ход